

Štefan Barbarič

Slovanska knjižnica v Ljubljani

MURKO IN KOMBOL

Dva pristopa k proučevanju reformacije in protireformacije

Pričujočo študijo sta pobudila in določila dva momenta. Najprej prepričanje, da obstaja vrsta pomembnih jugoslovanskih literarnozgodovinskih tem in problemov, ki lahko pritegnejo večstransko zanimanje. In drugo, da vzporedno proučevanje smeri in prizadevanja književne historiografije v preteklosti – v našem primeru slovenske in hrvatske – v mnogočem lahko pomaga sodobnim raziskavam, in sicer ne glede na to, koliko se je med tem znanost o književnosti v načelih in metodološko razvijala drugače.

Matija Murko (1861–1952) in Mihovil Kombol (1883–1955) sta dve povsem ločeni osebnosti, znanstvenika, ki sta živela in delala brez vsake bližje povezave. Očitna je generacijska razlika, ki je odločilno vplivala na njuno intelektualno in strokovno oblikovanje. Murko izhaja iz dunajskega Miklošičevega seminarja, ki je bil – kot je znano – koncipiran izrazito filološko, usmerjen največ v proučevanje jezika in starih tekstov. Zatorej ne preseneča, da so prvi Murkovi nastopi obarvani jezikoslovno. Vendar se je Murkovo znanstveno zanimanje kmalu prevesilo na zgodovino književnosti, to že zavoljo tega, ker je filologija jasno delovala tudi v tej smeri, a še v večji meri, ker se je ob študiju germanistike neposredno seznanil s tako imenovanim nemškim pozitivizmom (Ericha Schmidta je celo poslušal). Dvajset let mlajši Kombol je prišel na Dunaj v prvem desetletju našega stoletja, to pomeni v precej drugačno kulturno klimo. Kot je v spominskem članku v Republiki 1955 zapisal njegov prijatelj Branko Gavella, je v glavnem mestu ta čas pričelo prevladovati »spreminjanje modernizma iz negativne eklektične secesije v vse ostrejšo iskanje obvladovanja realistične motivike«. Še bolj je opazna razlika, če upoštevamo, da Murkova učna leta sodijo v vse prej kot artistično prepojeno ozračje predsecesijske dobe. Drugače povedano, v svoji študijski dobi se je Kombolovo zanimanje lahko razvilo tudi v estetsko-artistični smeri (v likovnem pogledu pretežno proti impresionizmu).

Morebiti so navedena dejstva precej splošnega pomena, vendar je kazalo opozoriti nanje, saj je jasno, da spremembe v splošnem kulturnem ozračju niso mogle ostati brez vpliva na intelektualno dozorevanje in profiliranje nadarjenih posameznikov.

Toda ne glede na generacijske razlike je bil duhovni habitus obeh literarnih zgodovinarjev bolj soroden kot različen. Na kratko povedano: Murko ni bil ozek specialist, marveč strokovnjak širokega profila, z bogato osnovo slavistične in germanistične izobrazbe, mož izjemne delovne discipline, po življenjskem pojmovanju in ustvarjalnem konceptu realista. O njegovem realističnem razmerju do življenja in znanosti priča med drugim nekrolog, posvečen prijatelju Milivoju Šreplu: »Njegova želja je bila, naj se hrvatska znanost otrese šablone, vodenega in meglenelega romantizma, ki je tudi pri Hrvatih s svojimi rodoljubnimi frazami predolgo trajal« (Ljubljanski zvon 1904). Ob njem Kombol, prav tako

ustvarjalec s široko kulturo in večstranskega zanimanja, z dušo, ki ji je bila blizu umetniška nota, goreč za aktualno in poln živega smisla za vrednotenje zgodovinskih pojavov. Tudi zanj velja, kar je sam povedal o svojem odličnem učitelju Vatroslavu Jagiću (v uvodu za Izabrane kraće spise; v omenjenem zapisu v Republici 1955 je to ponovil Gavella), namreč, da je bilo pri znamenitem profesorju »sejanje v širino spojeno s prirojeno nenaklonjenostjo do sistemskih konstrukcij, v katerih se tako lahko izgubijo žive črte individualnih pojavov«, ker »je znal kot le malokdo zastaviti problem, razločiti v predhodnih raziskovanjih bistveno od nebistvenega, verjetno od neverjetnega ter na osnovi kritike razgrnjenih zgodovinskih dejstev najti pot do najprepričljivejše rešitve«. Na Dunaju je dala Kombolu razen Jagičeve slavistične šole tudi Minorjeva germanistična trdno oporišče za obvladovanje kar se da adekvatnih sodobnih književnoznanstvenih metod.

Murko je v problematiko reformacije in protireformacije posegel večkrat, z zajemljivejšo kretnjo dvakrat ali trikrat.

Kot prvi pobornik evropeizacije v slovenskem književnem zgodovinopisju je Murko v strnjeni obliki trdneje in bolj sistematično kot kdo pred njim v prispevku za Ottův slovník naučný (1898, geslo Jihoslované Dějiny slovinské literatury) določil periodizacijo in izdelal pregledno sliko obstoječega fonda slovenskega slovstva (do leta 1895). Murko je takrat uvedel termina reformacija in protireformacija in razmejil obdobja na način, ki se je v glavnem obdržal do danes. Značilno je, da se v Murkovem prispevku v češkem leksikonu – za razliko s predhodniki, posebej z Glaserjem, ki v svoji Zgodovini (I, 1894) »katoliško« obdobje pomika do konca XVIII. stoletja – protireformacija kot literarno obdobje končuje sredi tega stoletja (to pomeni, da od takrat štejeta Pohlin in Japelj v »razsvetljenstvo«). Navzlic skopemu prostoru se Murko ni odrekal, da bi ne evidencialni političnih in kulturnih determinant razvoja, tako je npr. našel pravilno in natančno besedo za vplive, ki so med protireformacijo prihajali od italijanske strani.

Kmalu zatem je Murko prevzel mesto profesorja na filozofski fakulteti v Gradcu, s čimer so se mu odprle ugodne delovne možnosti za proučevanje slovenske oziroma jugoslovanskih književnosti nasploh. Kot rezultat izdelave širših književnozgodovinskih konceptov sta nastali dve deli: monografija *Geschichte der älteren südslavischen Literaturen* (ki obsega naše srednjeveško slovstvo, 1908) in kompendijski sintetični pregled razvoja južnih slovanskih književnosti v celem (v seriji *Die Kultur der Gegenwart*, 1908). Pozornost zasluži, da Murko govori o južnih slovanskih književnostih v množini in da mednje prišteva tudi bolgarsko.

Monografija o starejših jugoslovanskih literaturah je bila pionirsko delo in je izzvala vrsto ugodnih ocen. Edina izjema je bila kritika Vladimira Čorovića, tedanjega Jagičevega doktoranda (v Srpskem književnem glasniku in v Archivu), ki je zaradi svojega pavšalnega negatorstva avtorja spodbudila, da je v obrambo svojega dela stopil v javnost s posebno brošuro (1911). V hrvatskih strokovnih krogih je Murkova knjiga doživela ugoden sprejem. V Savremenu je oceno napisal Branko Vodnik (Drechsler); med drugim pravi o njej tole: »Murkova knjiga je prvo delo, ki prikazuje določeno dobo iz celotne južnoslovanske književnosti na moderen način (poudaril avtor recenzije). Cerkevno obdobje južnoslovanskih književnosti je svetovnozgodovinsko pomembno glede na svoj nastanek, razvoj, vpliv in domet, zato ga pisec tudi riše kot del sodobne evropske kulture. Tako je ta knjiga, ki že po svoji zasnovi v primeri s podobnimi deli pri nas ali pri Srbih zasluži posebno pohvalo, dober vodič ne le za slavista, marveč tudi za bizantinista, političnega in kulturnega zgodovinarja, sociologa in teologa, voditelj skozi najstarejše prosvetno življenje južnoslovanskih narodov...«. Ob splošni oceni Vodnik opaza še, da je starohrvatska cerkvena književnost orisana preveč sumarično in da zveze hrvatske književnosti z Zahodom niso prikazane v tolikšnih niansah kot pri srbski ali bolgarski literaturi (priznavajoč hkrati, da ta doba hrvatske književnosti še ni bila raziskana, kot bi to bilo nujno potrebno). Priponbe na Murkovo knjigo so prišle tudi s slovenske strani, namreč, da avtor ni dovolj

upošteval, zakaj je cerkvenoslovanski jezik (s slovstvom drugih južnih Slovanov) ostal v slovenskem prostoru brez vpliva oziroma zakaj ni dovolj obdelal kulturnopolitičnih specifičnosti razvoja alpskih Slovanov.

Ni naša stvar, da preverjamo, koliko Murkove domneve in sodbe zdržijo (ali ne zdržijo) kritiko po Curtiusu in Lihačovu ali po Hercigonji in Dimitriju Bogdanoviču. Ne more biti namreč dvoma, da je Murkova knjiga otrok svojega časa in kot taka nosi njegov pečat; spomnimo se le njegove neugodne sodbe o bizantinizmu. Prim. v predgovoru: »Tako je starejša literatura delo krščanstva pod prevladujočim bizantinskim vplivom, temu se mora zahvaliti, da je trajala na jugovzhodu vse do XVIII. stoletja popolna okostenelost (eine vollständige Verknöcherung) in mumijsko životarjenje (mumienhafte Existenz), medtem ko so na severozahodu humanizem in renesansa, reformacija in protireformacija prinesle novo življenje . . . « Dandanašnji je naše mišljenje o bizantinizmu bistveno drugačno (prim. Bogdanoviča, Istorija stare srpske književnosti, 1980, v kateri lahko beremo, da Škerlić »kot tudi večji del tedanje evropske znanosti o književnosti (za to kulturo) niso pokazali nobenega razumevanja«, in dalje, kjer isti avtor govori o »usodnih posledicah temeljnega nerazumevanja te dobe«.) Murko se je v svojem pojmovanju bizantinizma in njegove negativne vloge v oblikovanju naših književnosti ravnal po zgodovinarju K. Krumbacherju, kar nekajkrat omenja. Resnica je tudi, da je do zasnove Murkove knjige zelo primanjkovalo študij, ki bi lahko vodile do trdnejšega in točnejšega poznanja posameznih tem. (Podobno kot Murko F. Grivec v članku v Kat. Obzorniku III/1899, str. 163.)

Ne glede na vse to je treba priznati, da je Murkova knjiga zapolnila resen primanjkljaj v literarnem zgodovinospisju za starejše obdobje, upošteva v potrebni in koristni meri kulturnozgodovinske dejavnike. Ista vloga pripade knjigi tudi v metodološkem pogledu, saj je pisec književno znanost opredelil kot samostojno, kritično podgrajeno disciplino: »Bil je že zadnji čas, da se zgodovina književnosti pri južnih Slovanih postavi na moderno osnovo, da preseže bibliografsko-biografske postopke in prekine z romantičnim pojmovanjem ljudskega (Volkstum), da pojmuje vsaj starejšo južnoslovansko literaturo kot veliko celoto, da je ne deli po današnjih nacionalnih določilnicah in da posveti potrebno pozornost razvoju literature po obdobjih in po pokrajinah, upošteva hkrati zgodovinsko zaledje (den historischen Hintergrund).«

V zvezi s sintetičnim pregledom književnosti pri južnih Slovanih (*Die südslavischen Literaturen*) je potrebno predvsem poudariti tole: že na prvi pogled je viden razkorak med obdelavo starejših in novejših obdobj, prav tako v novejši dobi razmerje med posamičnimi pisci ni dovolj uravnano (prvak srbskega realizma Jakov Ignjatović je omenjen z enim stavkom, medtem ko je B. Atanacković označen tudi z naslovom romana Dva idola; najbolj znani slovenski pripovedniki XIX. stoletja so opravljeni na kratko, z enim stavkom, brez navedbe enega samega dela ipd.). Kronologijo moti, da so poglavja o reformaciji in protireformaciji prišla na vrsto šele po izčrpnih obdelavi dubrovniško-dalmatinske književnosti, po Gunduliću in Palmotiću (v to obdelavo je pisec včlenil tudi primere vplivanja protireformacije v dalmatinski književnosti, prim. Kanavelića, Kavanjanina). Postopek je avtor pozneje opravičeval, da ni hotel razbijati vrstnega reda razlage, kakor je bil zamišljen z linijo dubrovniško-dalmatinskega literarnega dogajanja. Tudi na slovenski strani niso izostale pripombe, tako da je vse to pripeljalo avtorja najboljšejšega slovenskega biografskega orisa Murkovega delovanja do nemalo ostre ocene, češ da ta Murkov literarnozgodovinski pregled ni zadovoljil nikogar (glej Anton Slodnjak, Slavistična revija 1952–1954).

Kot profesor v Pragi se je Murko ponovno poglobil v probleme reformacije in še intenzivneje v protireformacijo, tokrat s težiščem na Hrvatih. Rezultat teh študij (in tistih iz vojne dobe, ko je kot profesor univerze v Leipzigu obiskal glavna nemška mesta, pomembna za slovenski protestantizem) je bila knjiga *Die Bedeutung der Reformation und Gegenrefor-*

mation für das geistige Leben der Südslaven (Slavia 1925–27 in v samostojni knjigi). Medtem ko so se pred tem z reformacijo ukvarjali mnogi izkušeni raziskovalci, je Murko v svojem razpravljanju glavno pozornost namenil protireformaciji. Posebno koristno je zadnje poglavje, ki predstavlja in vrednoti dotedanjo strokovno literaturo z izbranega področja in nakazuje perspektive nadaljnega raziskovanja. Na splošno povedano je Murko v prvo vrsto postavil vprašanje, kako se je pri Hrvatih oblikoval skupni knjižni jezik (tako da je videl v teh integracijskih pojavih postopno pot do skupnega hrvatskega in hrvatskosrbskega jezika in do skupne jugoslovanske državne formacije). Poleg tega je prvi odločneje poudaril književno vlogo jezuitov in frančiškanov, kakor se je ta izrazila v izvajanju posttridentinske verske obnove na naših tleh.

Hrvatska književna veda je dovolj razločno definirala Kombolovo mesto v literarni historiografiji (Mirko Tomasović). Pred vzporejanjem obeh pomembnih znanstvenikov se zdi potrebno določiti glavne značilne poteze profesorja slovenskega rodu.

a) V večji meri kot katerikoli slovenski (morebiti celo kot katerikoli jugoslovanski) književni zgodovinar njegove dobe je Matija Murko uveljavil zorni kot skupne (paralelne) obravnave vseh južnoslovanskih književnosti. V tem je sledil smeri, ki jo je nakazal njegov prijatelj po duši in po stroki lingvist Vatroslav Oblak (umrl 1896 pri 32-ih letih), navezovaje Trubarjevo sodelovanje s hrvatskimi protestantskimi pisci v Urachu: »Ne izolirano razmotrivanje protestantovskega književnega pokreta pri Slovencih, nego skupno preiskovanje tega gibanja pri vseh južnih Slovanih in zasledovanje njegove zveze s prejšnjo cerkveno književnostjo, to nam je potrebno« (kritika Glaserjeve Zgodovine slovenskega slovstva, LZ 1895). K temu, da je Murko bolj kot njegovi slovenski sodobniki v stroki praktično izvajal koncept skupne obdelave jugoslovanskih književnosti, je očitno prispevala tudi njegova potreba, da bi deloval na fakultetah zunaj Slovenije.

V predgovoru svoje zgodovine starejših južnoslovanskih književnosti je Murko navrgel vodilno misel, ki je že in statu nascendi postala problematična. Sodil je, da je v prikazovanju naših literatur bolje, če se te raziskujejo v medsebojni povezavi, ne pa po vzporednih delih (»... dass die Literatur der südslavischen Völker wirklich im Zusammenhang, nicht etwa in Paralleldarstellungen behandelt werden kann und soll.« Poudaril Murko.). Če trdim, da je ta trditev postala problematična že od začetka, mislim, da je načelo Murko mogel aplicirati samo v okviru srednjega veka (samo do neke mere tudi tu, ker je v knjigi obdelal poglavja o posameznih državah oziroma pokrajinskih celotah vzporedno, kar je opustil kvečjemu v nekaterih primerih, npr. pri prikazovanju prevzetih srednjeveških romantičnih motivov, Trojanske zgodbe, Aleksandride ipd., to je obravnaval skupaj za Hrvate in Srbe). V pregledu za Die Kultur der Gegenwart je Murko uveljavljal v glavnem paralelni vidik. Zgrešenost integracijskega vidika se je v polni luči pokazala v knjigi Pavleta Popovića Jugoslovenska književnost (Cambridge, 1918), ki ne zadovoljuje niti gradivsko (in je opravičilo, da je izdelana daleč od domačih knjižnic, preveč zasilno).

Vprašanje paralelne in integrativne metode obdelave jugoslovanskih književnosti omejnimo malo širše, ker je kakšenkrat tudi pozneje zaposlovalo naše raziskovalce. Spomnimo se samo Kombolovega ostrega nastopa ob Barčevem prispevku o srbskohrvatski književnosti, napisanem po integrativni metodi in objavljenem v Stanojevičevi Narodni enciklopediji. Večidel so pisce skupne jugoslovanske književne zgodovine uporabljali vzporedni vidik (Jagić za srednji vek 1867, Pypin, 2. izdaja 1879, v nemščini 1880). S kategoričnimi pridržki je na slovenski strani komparativno obdelavo jugoslovanskih književnosti komentiral I. Prijatelj v znanem nastopnem predavanju leta 1919: »Primerjati se dajo samo literature in osebnosti, ki so stale med seboj res v faktični dlje ali krajše trajajoči vzajemni zvezi. S tega stališča se mi zde tudi najnovejši poizkusi, napisati enotno južnoslovansko literarno zgodovino precej ponesrečeni. Enotno obdelati bi se dali kvečjemu kaki dve partiji hrvaškoslovenskega slovstva (npr. reformacija, ilirizem), med srbskim in

hrvaškimi slovestvom, dasi napisanim v enem in istem jeziku, pa ni ploskev stikanja in dotikanja niti tolikšna. Skupno obravnavanje ali tudi primerjanje literatur, ki se niso razvijale očitno vzajemno, greši zoper bistvo zgodovine, ki je v kontinuiteti dogajanja . . . Spisovanje sestrskih literarnih zgodovin, npr. južnoslovanskih, je kljub Murkovim poizkusom samo paralelno sopolstavljanje, ni organska enota« (glej Slodnjakovo izdajo Prijateljevih izbranih esejev in študij, I, 1952). K navedenim stavkom je mogoče dodati vsaj toliko, da ima Prijatelj prav, kolikor se omejujemo na genetični vidik, ki pa ga ne gre absolutizirati. Ob njem obstajajo še drugi vidiki, ki ne le opravičujejo, marveč naravnost zahtevajo skupno (paralelno ali konfrontacijsko ali komplementarno) obdelavo naših književnosti.

Že v svojih znanstvenih začetkih se je Murko včlenil v primerjalna proučevanja. Videl in odkril je številne momente, s katerimi so se procesi v jugoslovanskih in slovanskih literaturah povezovali s strujami v širših ali ožjih prostorih. Prvi je po kriterijih komparativne znanosti določil specifičnosti češke in slovenske romantike. (V zvezi z zadnjo gl. moj spis, objavljen v simpozijskem zborniku o romantiki, Obdobja 2; 1981). Pojavili so se različni pridrži ob njegovih razlagah vplivanja (zlasti Čehi ob knjigi *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik, 1897*: očitali so mu, da je preveč poudaril nemške vplive; pozneje je avtor odgovoril, da mu je bila raziskovalna naloga prav takole proučevanje).

b) Murko je svojo delovno metodo utemeljil na t. i. pozitivizmu. Prepričan, da se književni ustvarjalec ne more izmakniti determinantam časa in prostora, je po primeru W. Scherrerja in E. Schmidta spoštoval in zahteval eksaktnost ter upoštevanje dokumentiranih dejstev; poudarjal je zakon vzroka in posledice, se pravi: pravilo soodvisnosti med dejavniki. Zato se je prizadeval, da bi proučevanje temeljilo na preverjenem gradivu, na kritični analizi tekstov, na zanesljivi biografiji ustvarjalcev. (Na pomen zgodovinskega dejavnika je večkrat opozoril, tako tudi v uvodu v starejšo književnost: »Sorazmerno širok prostor zavzema v moji obdelavi starejših južnoslovanskih literatur zgodovinsko ozadje, kajti literatura ni rastlina v topli gredi.«)

V monografiji iz leta 1927 je Murko postavil težišče na dve ideji: najprej na zbiranje dokazov, kako močno je bilo sodelovanje Slovencev in Hrvatov v protestantski dobi (o tem že pred njim F. Bučar, pozneje M. Rupel) in na široko pretehtavanje, kako je bila protireformacija, ki na Slovenskem ni dosegla moči predhodnega protestantskega napona, pri Hrvatih rodovitnejša. Naj mimogrede omenimo V. Oblaka; njegova sodba o slovenski protireformaciji se nemalo razlikuje od mnogih poznejših silno pristranskih trditev: »Temu književnemu propadu ni jedini vzrok protireformacija, nego tudi nesrečne politične razmere. Celó Pypin ne sodi popolnoma pravično o katoliški reakciji. Isto reakcijo nahajamo tudi v protestantovskih deželah. Ne izključivo katolicizem, nego tudi cerkveni absolutizem ji je vzrok. Reformacija se za posvetne stvari ni bolj brigala nego srednjevečno meništvó . . . tudi med nemškimi protestanti je vpricho cerkvenega absolutizma nastopila velika reakcija« (v omenjeni oceni v Zvonu 1895).

Murko estetski strani književnih del ni posvečal zanimanja, niti za obdobje renesanse ne, zato pa je širil svoja proučevanja v drugi smeri: v smer kulturoloških značilnosti književnega ustvarjanja in procesov, kot je npr. vprašanje knjižnega jezika kot skupnega komunikacijskega medija v hrvatskih deželah, nastajanje skupne etnične nacionalne zavesti v razmerah politično razdrobljenih hrvatskih dežel (pri protestantih tudi slovenskih). To pomeni, literarna dejstva so mu govorila kot pričevanja o vplivanju knjige in književnosti v kulturotvornem in nacionalnointegrativnem pogledu.

In zdaj k neposredni primerjavi Murka in Kombola.

1. Reformacija: V študiji iz leta 1927 se Murko ni ustavljal ob vprašanih verske ideologije, ki je razživljala različne smeri protestantizma (o teh vprašanih danes J. Rajhman), niti

ni raziskoval socialne pogojenosti in obeležij reformacije, kar je pritegovalo pozornost pred njim (Abditus-Prepeluh) in po njem (A. Kos). Prav tako je opustil kakršnokoli širšo sintetično sodbo o reformaciji pri Slovencih (kot je npr. Prijatelj, 1908) in pri Hrvatih. Slovensko reformacijo in protireformacijo je obdelal nenavadno na kratko, na približno desetih straneh v začetku študije. Vendar ni mogoče prezreti, da se na teh straneh v polnosti izražajo poudarki, ki jih druge študije niso zmerom tako močno postavljale v ospredje. Murku je bila reformacija pomembna, ker je Slovincem pomagala dvigniti njihovo kulturno raven («Reformacija Slovincem ni prinesla samo literature, marveč je prispevala k dvigu njihove kulturne ravni s pridigo, cerkveno pesmijo in z izoblikovanjem šolstva . . .»). Ob tem je Murko vidno poudaril povezavo med slovenskimi in hrvatskimi pisci (ki je vidna zlasti v Trubarjevih uvodih k hrvatskim knjigam, izdanim v Urachu) ter v manifestiranju slovanskega čuta pri naših piscih (Dalmatinu in Bohoriču). Vodilno misel, ki ga je pri tem pisanju podpirala, je večkrat izrekel, tako npr. v končnem stavku svojega prispevka za Rešetarjev zbornik (Nekoliko riječi o prvim dubrovačkim piscima, Dubrovnik 1931), češ da »kulturna Jugoslavija ne izvira od včeraj in da so zedinjenje pripravljala stoletja kulturnega razvoja«.

Kombol v delu in dosežkih hrvatskih protestantskih pisateljev ni mogel odkriti posebnih vrhov niti nekega eposalnega pomena v okviru razvoja hrvatskega slovstva, zlasti še, ker je obdelava tega poglavja sledila vrsti slavnih pesniških imen jugoslovanske mediteranske renesanse. Navzlic temu, da mu je delo v Ungnadovi tiskarni na Württemberškem pomenilo »poizkus« in so tam natisnjeni prevodi »ostali brez vpliva na nadaljnji tok hrvatskega književnega življenja«, ni pozabil poudariti razsežnosti reformacije kot gibanja, obrnjenega k širokim ljudskim plastem. Ko je navrgel kritično misel, da je renesansa tudi pri nas ohranila »v prvi vrsti značaj artističnega posnemanja«, s čimer kajpada ni mogla najti zveze z ljudstvom, je Kombol priznal reformaciji – tudi skromni, kakor je bila na Hrvatskem – posebno kvaliteto, ker je bila »zaradi delovanja na široke sloje od začetka naklonjena narodnim jezikom«. (Mimogrede bodi omenjeno, da kajkavski protestantski fragmenti, ki jih je objavil L. Hadrovics v Wiener Slavistische Jahrbücher 1975, v Kombolovi dobi niso bili znani.)

V svoji knjigi (poglavje Protestantski pokušaj) Kombol Trubarju ni določil vloge, ki mu po njegovem pomenu pripada. Izrabljam priložnost, da to, kar je sicer vestni raziskovalec spregledal, na tem mestu popravim.

Prvič, za Trubarjeve knjige je premalo reči, da so bile »propagandistične«. Res so nastale zlasti iz verskih pobud, toda hkrati so zavestno širile izobraževanje, bile so namenjene prosvetljevanju in moralni vzgoji. Drugič, kar se tiče tiskarne v Urachu, je Trubar, ki je delo vodil, pomagal tudi pri tisku glagolskih in cirilskih knjig in, kot smo že povedali, pisal zanje predgovore. (To je vedel že Franjo Bučar, prim. njegov prispevek v Hrvatskem kolu 1909, njegovo delo Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, 1910, in razprava M. Rupla Trubar in Hrvati, SR 1957). Nikakor ni mogoče sprejeti Kombolove trditve, da je prevodno delo hrvatskih protestantov kljub svojim okornostim »nemalo pressegalo slovenske«, ker je s tem poleg drugega prezrta visoka stvaritev slovenske reformacije: Dalmatinov prevod Biblije.

2. Protireformacija: Kombol upošteva Murkovo monografijo iz leta 1927, rekoč, da je ta v obliki »zaokroženega prikaza« obdelala »pomen katoliške obnove za hrvatsko kulturno življenje«. Hkrati upravičeno pripominja, da gre v knjigi, namenjeni vsem južnim Slovanom (naslov: . . . für das geistige Leben der Südslaven) dejansko le za Slovence in Hrvate, kajti »obe gibanji nista imeli za duhovno življenje Srbov in Bolgarov nobenega pomena«.

Murko se je zavedal, da s svojim določanjem obdobja protireformacije v književnosti – ki jo omejuje s sredo 18. stoletja – razbija splošno predstavo o protireformaciji kot direktni opoziciji in reakciji na reformacijo, to je predstavo o organizirani sili, ki je zažigala pro-

testantske knjige ipd. Da bi utemeljil svoje stališče, je temu vprašanju posvetil peto poglavje študije (Zum Begriff der Gegenreformation), sklicevaje se na podoben postopek avtorja češke literarne zgodovine Jaroslava Vlčka (za to knjigo, ki je začela izhajati leta 1897, je leta 1908 povedal, da je najboljša češka slovstvena zgodovina). Murko je izhajal iz prepričanja, da je duh protireformacije deloval dalje prek neposredne reakcije na protestantske gibanje: pri Slovencih negativno in pozitivno, pri drugih južnih Slovanih pa samo ugodno (»nur aufbauend«). Nadvse ugodno je ocenil dejstvo, da je protireformacija še pred Vukom Karadžićem postavila temelje za skupni srbskohrvatski knjižni jezik, je postala celo kot nadaljevateljica humanizma predhodnica hrvatskega ilirizma in jugoslovanske ideje, ki se je iz tega porodila. Posebno obogatitev Murkove študije pomeni razbor dotedanje strokovne literature o vprašanih reformacije in protireformacije pri Slovencih in Hrvatih. (Mimogrede povedano, Murkova razprava obsega toliko podatkov in idej, da bi zaslužila še po polstoletju, ki nas loči od nje, dopolnjeno izdajo v katerem naših jezikov; z dopolnjevanjem mislim predvsem na zadnje poglavje.) Na kratko povedano, za Murka pri določanju obdobja protireformacije ni bila odločujoča okoliščina, če se je neki pisec neposredno boril proti reformaciji, pomembnejši so mu bili impulzi, ki so izšli iz duha protireformacije in koliko so ti impulzi delovali dalje, prek neposrednega nasprotniškega reagiranja. V svojo zamisel včlenjuje, koliko je poldrugo stoletje – tja do prodora razsvetljenstva – črpalo iz miselnega fonda protireformacije kot pobudnika katoliške obnove. Za sodobno oporo takemu pojmovanju duhovnih procesov med letoma 1600 in 1750 bi lahko navedli Arnolda Hauserja in Leszka Kolakowskega. Znano je, da je Murkovo stališče v Matični Zgodovini I. usvojil M. Rupel.

Kombol se ni veliko zaposloval s periodizacijo, vendar nekateri primeri pričajo, da je protireformacijo razumel v širšem pomenu. »Tako je *splošna katoliška obnova* (poudaril M. K.) mnogo bolj živo kot reformacija odmevala v kulturno-književnem življenju Hrvatov. Kot pri drugih narodih, ki so ostali povezani z Rimom, je bilo sedemnajsto stoletje pri Hrvatih doba nadvse močnega vpliva Cerkve in živahne obnove religioznega življenja, doba baročnih gradenj, katoliško obarvanega pesništva in zagnane dejavnosti duhovščine, zlasti frančiškanov in jezuitov« (poglavje Sedamnaesto stolječe). Kot Murko je tudi Kombol vlogi jezuitov v kulturološkem procesu dobe posvetil precej pozornosti.

Na koncu je treba reči, da ostaja seveda občutna razlika med obema literarnima zgodovinarjema. Kombolu je – za razliko z Murkom – nadvse pomembna estetska sodba. Medtem ko Murko zbira in našteva vrsto kulturnozgodovinskih podatkov, se Kombol pri tem omejuje na najpotrebnejše (kakor je to posebej omenil v uvodu). O Kombolovih estetskih stališčih in njegovem odnosu do Croceja je hrvatska znanost dovolj povedala, zato se teh problemov ne lotevam.

Nasprotno želim poudariti – glede na sodobno hipertrofijo imanentnega vidika – da Kombol, estetsko usmerjen, kakor je bil, ni opuščal upoštevanja izvenestetskih momentov. Gavella, izrazit človek umetnosti, je to stran Kombolove metode lucidno dojel: »Kombolova revizija vrednosti naše stare književnosti je videti na prvi pogled prestroga, preozko estetska, vendar je avtor kot protitež tej ostrini estetskega merila znal poudariti njeno vrednost v smislu njenega kulturnega misijonarstva (temu bi dandanašnji rekli – v smislu njenega narodnokulturnega in kulturotvornega koncepta). V poudarjanju tega koncepta sta si bila Murko in Kombol edina. Naj bo dovolj, da za Murka omenimo še njegov sklep v študiji, ki jo je napisal za Rešetarjev zbornik (omenjena že spredaj): »Ne zadovoljujejo sama proučevanja z estetskega vidika in sklicevanja na Crocejev intuitivizem in subjektivizem (A. Haller), v bodoče nam bo še kako treba filoloških delavcev, poznavalcev jezika in književnosti ter sorodnih ved.« Te misli našim današnjim pojmovanjem o meddisciplinarnosti ne morejo biti tuje.